

BirdLife Sveriges riktlinjer för hänsyn till fågellivet i sjöar och vattendrag i samband med tävlingar med (snabba) båtar, vattenskotrar, "swimruns" och liknande

Sammanfattning

Tävlingar med snabba båtar samt "swimruns" och liknande arrangemang blir allt vanligare och förläggs ibland i sjöar med värdefullt och känsligt fågelliv. Problemet för fåglar består främst i att det kan innebära svallvågor, buller och skrämself. Effekten kan vara drastisk även om arrangemanget är kortvarigt. De fågelarter som i första hand brukar uppmärksammas är storlom, smålom och fiskgjuse (som alla har sin huvudsakliga europeiska utbredning i Norden), men även häckande havsörn kan vara utsatt.

Inför en tävling eller liknande arrangemang ska följande punkter/rekommendationer tas i beaktande:

- Etablera kontakter med berörda myndigheter (länsstyrelse, kommun) samt lokala/regionala naturvårdsorganisationer och privatpersoner med goda kunskaper om den lokala fågelfaunan.
- Försök att finna en plats och tidpunkt för tävlingarna där riskerna för störningar eller skada på fågellivet, i den mening som avses i 4 § artskyddsförordningen, är små eller försumbara.
- Ta fram ett fullgott underlag för ansökan om prövning hos länsstyrelsen om det finns risk för störning eller skada i den mening som avses i 4 § artskyddsförordningen.
- Först om länsstyrelsen avgör att det inte finns någon risk för störning eller skada kan tävlingen/arrangemanget genomföras.
- Länsstyrelsens beslut om tillstånd enligt artskyddsförordningen bör innehålla villkor om uppföljning av effekterna på särskilt utsatta arter.

Bakgrund

Tävlingar med snabba båtar samt "swimruns" och liknande arrangemang blir allt vanligare och förläggs ibland i sjöar med värdefullt och känsligt fågelliv. De fågelarter som i första hand brukar uppmärksammas är storlom, smålom och fiskgjuse, men även häckande havsörn kan vara utsatt. Problematiken ska ses i dess rätta proportioner och det är ännu ett relativt litet antal sjöar, främst sådana belägna nära städer och tätorter, som berörs på årsbasis. Således är det bara en liten del av bestånden av berörda fågelarter som påverkas. Men frågor om lämpligheten, både vad gäller plats och tidpunkt på året, uppmärksammas ofta med så kort varsel att det kan vara svårt att flytta på tävlingen. Det händer också att arrangören har förbiset behovet av ansökningar om nödvändiga tillstånd och juridiska prövningar, t.ex. vad gäller artskyddsförordningen, så att dessa handläggs i all hast, under tidspress och med bristfälligt underlag av ansvariga myndigheter. Allt detta kan bidra till högljudda och känsliga konflikter, liksom onyanserade uttalanden. Varken fåglar, fågelskydd, naturvård eller vattensport gynnas av detta.

Problematiken

Det är i första hand följande problem som är kopplade till användning av snabba båtar:

- Vågsvall kan förstöra boplatser för fågelarter som lägger boet nära strandkanten, t.ex. storlom.
- Buller kan störa lommar och andfåglar, speciellt om de har ungar som har lämnat boet. Fiskgjuse, havsörn och brun kärrhök häckande vid eller i närområdet kring sjön kan också påverkas, liksom måsar, trutar och fisktärna.
- Skrämsel av fåglar på vattnet kan få ungpullar att splittras. Flygfärdiga fåglar kan lyfta och t.o.m. lämna sjön. Ruvande fåglar kan skrämmas av boet med risk för predation från t.ex. kråkfåglar, måsfåglar och mink.

Problematiken med swimruns är i första hand kopplad till störningar, såsom när tävlande eller andra inblandade passerar nära boplatser för exempelvis lommar eller fiskgjuse. Känsligheten för störningar varierar ofta individuellt inom samma art. Med en viss grad av generalisering gäller att fåglar kan vänja sig vid åtminstone vissa förutsägbara verksamheter som vi människor upplever som störande, men att de däremot kan reagera genom att överge en häckning eller ungpull vid snabba och plötsliga förändringar eller nya inslag i miljön. Detta även om störningen kan te sig harmlös ur ett mänskligt perspektiv. Ofta vänjer sig fåglar vid en viss och regelbunden användning av båtar, både vad gäller hastighet och buller liksom var i sjön som båtarna framförs, medan de reagerar negativt om detta mönster plötsligt bryts av en extra bullrande föreställning med snabba båtar under någon dag, eller att många personer passerar för nära en boplatz i samband med ett swimrun-arrangemang. En tävling eller annan verksamhet under bara några timmar kan alltså ha en påtaglig och kanske förödande inverkan om den sker i en olämplig sjö eller vid fel tidpunkt på året.

Särskilt utsatta arter

I princip kan alla fågelarter som vistas i eller kring en sjö med frekvent användning av snabba båtar påverkas, men det är några arter som är speciellt sårbara och som i första hand bör uppmärksammas.

Storlom

Storlommen häckar vid klarvattenssjöar i nästan hela landet. Den svenska populationen uppskattas till 5200 – 7100 par. Ungefär 98 % av det europeiska beståndet (utanför Ryssland) återfinns i Sverige, Finland och Norge. Vår skötsel och förvaltning av storlommen är därför av avgörande betydelse för artens förekomst i ett internationellt perspektiv.

Storlommen är i första hand känslig för följande:

- Vågsvall under ruvningsperioden (kan vara från slutet av april till mitten av juli), eftersom boet läggs nära strandkanten och svallvågorna kan medföra att äggen spolats ur boet.
- Buller och skrämsel genom att människor befinner sig i närheten av boet (på land eller i båt) kan medföra att en ruvande fågel lämnar boet och gör det mer sårbart för predation. Vid upprepade störningar finns risk att boet överges.
- Skrämsel som leder till att föräldrafågel separeras från unge/ungar och då blir ett mer sårbart byte för t.ex. måsfåglar och gäddor. Vidare kan grupper av vuxna storlommar splittras upp om fåglarna skräms, och en del av dem kanske lämnar sjön. Det kan innebära att viktiga sociala funktioner rubbas, eftersom grupperna av storlommar ute på de öppna vattenytorna spelar en viktig roll för de sociala relationerna mellan storlommar i samma och angränsande sjöar. Storlommen är känslig för denna typ av påverkan under hela perioden som arten visas i sjön, från islossning till avflyttning i september–oktober, men framför allt från det att ungarna kläcks (huvudsakligen maj och juni) tills de blir flygfärdiga ungefär två månader senare.

Smålom

Smålommen är mer fåtalig än storlommen, med uppskattningsvis 1300 – 1900 par i landet. Ungefär 60 % av den europeiska populationen (utanför Ryssland) häckar i Sverige, Norge och Finland. Skötsel och förvaltning i de nordiska länderna är alltså av avgörande betydelse för artens förekomst i ett internationellt perspektiv. Till skillnad från storlommen häckar smålommen i första hand vid små och ofta fisktomma småvatten och tjärnar. Fisk till ungarna hämtas föräldrafågeln i större klarvattenssjöar på upp till 10 km avstånd, ibland längre. Framförallt i landets norra delar förekommer det att smålommen häckar vid en isolerad vik i en större sjö. Föräldrafåglar med unge/ungar kan då uppträda i sjön från ungefär mitten av juni och två månader framåt.

Smålommen är i första hand känslig för följande:

- Skrämsel påverkar både enstaka fåglar och grupper. Fiskande smålommar ligger ofta långt ute på vattnet och kan vara svåra att upptäcka även för tränade observatörer. De lyfter ofta om de blir skrämde av en snabb båt och lämnar ibland sjön, vilket kan vara förödande vid upprepade störningar för smålommar som hämtar bytesfisk i sjön för att mata ungar i en annan sjö eller tjärn. Även en båtförare med de bästa avsikter vad gäller hänsyn kan omöjligen upptäcka en fiskande smålom och i tid väja eller sakta ner farten. Därför bör fiskesjöar för smålom helt undantas från tävlingar med snabba båtar.

Fiskgjuse

Fiskgjusen häckar i risbon i träd (ofta tall med utvuxna kronor), oftast alldeles i strandkanten av en sjö men ibland även på större avstånd. Det svenska beståndet uppskattas till 3400 – 4700 par. Ungefär 50 % av den europeiska populationen (utanför Ryssland) häckar i Sverige, Norge och Finland. Skötsel och förvaltning i de nordiska länderna är alltså av avgörande betydelse för artens förekomst i ett europeiskt perspektiv.

Fiskgjusen är i första hand känslig för följande:

- Buller och människor som uppehåller sig i boets närhet kan skämma fåglarna av boet och därigenom påverka både ruvning och uppfödning av ungar. Vid upprepade störningar finns risk för predation eller att boet överges, liksom om det snabbt och plötsligt blir omfattande störningar kring sjön under några timmar i samband med tävlingar. Hela perioden från gjusarnas ankomst i samband med islossningen till att ungarna lämnar boet under sensommaren är känslig.

Havsörn

Havsörnen häckar i stora risbon i träd med utvuxna kronor (oftast tall). Dessa kan vara belägna såväl i strandzonen som längre in i skogsterräng. Sedan havsörnen återhämtat sig efter den kraftiga nedgången under 1900-talet är den nu spridd över stora delar av landet. Det häckande beståndets storlek ligger på i storleksordningen 700 par.

Havsörnen är i första hand känslig för följande:

- Buller och människor som uppehåller sig i boets närhet kan skämma fåglarna av boet och därigenom påverka både ruvning och uppfödning av ungar. Vid upprepade störningar finns risk för predation eller att boet överges, liksom om det snabbt och plötsligt blir omfattande störningar kring sjön under några timmar i samband med tävlingar. Den mest problematiska perioden är under ruvningen i mars–maj, men hela perioden från senvinter till högsommar är känslig.

Agerande vid planer på tävlingar med snabba båtar, swimruns och liknande

Det är viktigt med ett tidigt samråd mellan tävlingsarrangörer (vare sig det gäller snabba båtar eller swimruns), länsstyrelsen, kommunbiolog (eller motsvarande) samt företrädare för ideell naturvård och personer med god lokalkännedom om fågellivet. Då kan man samråda om lämplig plats och tidpunkt för tävlingen, och undvika att man måste göra ändringar i arrangemanget och ansöka om prövningar och tillstånd under tidspress. Följande aspekter bör beaktas:

- plats
- tidpunkt
- prövning enligt artskyddsförordningen

Normalt bör det vara arrangören av en tävling som tar initiativet genom att i god tid ta kontakter med berörda myndigheter samt med företrädare för ideella naturvårdsorganisationer och privatpersoner med goda kunskaper om den lokala fågelfaunan. Om man förbiser detta från arrangörens sida är det i första hand ett ansvar för berörda myndigheter att inleda processen.

Erfarenheter visar dock att det ibland krävs att en regional/lokal naturvårdsorganisation eller en privatperson uppmärksammar frågan och tar ett första initiativ.

Plats

I första hand bör man försöka hitta en plats som inte är av betydelse för fågelarter som kan tänkas ta skada av tävlingarna. Detta kan innefatta:

- Kontakt på ett tidigt stadium med ansvariga myndigheter (länsstyrelse, kommun) liksom ideella naturvårdsorganisationer och privatpersoner med god kännedom om det lokala fågellivet.
- Parallellt göra sökningar i databasen Artportalen (www.artportalen.se) avseende aktuella arter och platser. För flera av arterna (t.ex. smålom, fiskgjuse, havsörn) är information om boplatser emellertid skyddsklassad och det krävs en speciell behörighet för att få tillgång till den. En sådan behörighet har naturvårdshandläggare på länsstyrelsen och oftast även på den berörda kommunen. Samrådet med länsstyrelse och kommun bör alltså innefatta att en person med behörighet gör de sökningar av skyddsklassad information på Artportalen som kan behövas.
- Fiskesjöar för smålom, som oftast visas öppet på Artportalen, bör helt undvikas för tävlingar med snabba båtar.
- Avstånd mellan tävlingsverksamhet och fågelskyddsområden bör vara minst 500 meter.

Tidpunkt

I första hand bör man försöka hitta en plats som inte är av betydelse för fågelarter som kan tänkas ta skada av tävlingarna. Detta kan innefatta:

- Generellt gäller för de mest känsliga fågelarterna (enligt ovan) att man ska undvika att arrangera tävlingar i just de sjöar där dessa arter förekommer, från islossningen till i varje fall mitten av augusti.

Artskyddsförordningen

Alla viltlevande fågelarter i Sverige omfattas av den fridlysning som gäller enligt 4 § artskyddsförordningen¹. Det betyder bland annat att det är förbjudet att "*avsiktligt störa djur, särskilt under djurens parnings-, uppfödnings-, övervintrings- och flyttperioder*" (4 § punkt 2) eller att "*skada eller förstöra djurens fortplantningsområden eller viloplatser*" (4 § punkt 4). Den typ av påverkan som anges ovan för storlom, smålom, fiskgjuse och havsörn är att anse som avsiktlig störning och/eller skada på fortplantningsområden i förordningens mening. En prövning enligt artskyddsförordningen ska alltså leda fram till ett avgörande om just den aktuella tävlingen kan orsaka sådana störningar eller skador. Det är viktigt att länsstyrelsen har ett fullständigt underlag för en sådan bedömning. Annars får den inte fatta något beslut om risk för exempelvis störning eller skada föreligger, och då får tävlingen inte genomföras.

Om länsstyrelsen finner att det finns risk för exempelvis störning eller skada kan man besluta om en dispens enligt 14 § i förordningen. Detta förutsätter emellertid att minst ett av de villkor som förtecknas i 14 § punkt 3 är uppfyllt. Tävlingar med snabba båtar, swimruns och liknande aktiviteter

---

¹ http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/artskyddsförordning-2007845_sfs-2007-845

torde sällan eller aldrig uppfylla något av dem². I praktiken saknas således möjligheten att ge dispens och tävlingarna kan tillåtas endast om en prövning av länsstyrelsen visar att det inte finns någon risk för störning eller skada enligt 4 § artskyddsförordningen.

Uppföljning

Det är viktigt att eventuell påverkan på fågellivet följs upp i samband med tävlingar med snabba båtar och swimruns. På så vis kan vi på sikt förbättra vår kunskap om hur fågelarter påverkas av tävlingarna och anpassa rådgivning och samråd till dessa erfarenheter. Uppföljningen bör omfatta:

- Minst 2–3 inventeringar med standardiserad metodik³ innan tävlingen genomförs. Det räcker inte med ett inventeringstillfälle, då även erfarna observatörer kan missa häckande par eller ungpullar.
- Minst 2–3 uppföljande inventeringar efter att tävlingen har genomförts, med samma metod som för inventeringarna före tävlingen.

Om en prövning enligt artskyddsförordningen leder till besked om att tävlingen kan genomföras, bör länsstyrelsens beslut innehålla villkor om uppföljning i enlighet med vad som här föreslås. En rapport bör sammanställas och sändas in till länsstyrelsen och bifogas akten för det aktuella ärendet (så att den finns tillgänglig som offentlig handling). Det är rimligt att arrangören står för kostnader (arvode, utlägg m.m.) för fältarbete och redovisning.

Förebyggande arbete

Dessa riktlinjer är fokuserade på hur man ska hantera situationer när man vet att en tävling planeras, så att val av plats och tidpunkt kan ske i samråd med alla berörda utan tidspress. Samma gäller naturligtvis för arbetet med att ta fram underlag för prövningar och ansökningar om tillstånd. Ansvariga myndigheter måste också få den tid som behövs för att handlägga ärendena och ta väl underbyggda beslut. Processen kan underlättas för alla inblandade om man på lokal/regional nivå på förhand har tagit fram förslag på sjöar som kan lämpa sig för tävlingar med snabba båtar, swimruns och liknande, liksom för användning av snabba båtar, "wakeboards", "kitesurfing", vattenskidåkning och liknande verksamheter i övrigt. Här finns möjligheter för lokala och regionala föreningar, liksom för enskilda personer med god lokalkännedom om fågelfaunan, att i förebyggande syfte ta fram underlag och förslag på lämpliga sjöar med låga risker för störningar på fågelliv och andra naturvärden. Rimligtvis får man den bästa förståelsen och acceptansen för ett sådant initiativ om det görs i samråd med kringboende och kommunbiolog eller annan lämplig handläggare på den berörda kommunen.

² För tävlingar med snabba båtar, swimruns och liknande är det bara villkoret under punkt 3c om "andra tvingande skäl som har ett allt överskuggande samhällsintresse" som möjligen skulle komma ifråga. Det är emellertid tydligt utifrån Naturvårdsverkets handbok för artskyddsförordningen att tävlingar inte ingår bland de verksamheter och aktiviteter som kan ges dispens (sid. 31–35, <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer/978-91-620-0160-5.pdf>).

³ För lommarna rekommenderas den metod som används inom Projekt LOM; <http://projektlom.birdlife.se/wp-content/uploads/sites/30/2018/09/Rapporthandledning.pdf>.